

Hanna Jadacka
Uniwersytet Warszawski, Warszawa

EWOLUCJA ZAKRESU POJĘCIOWEGO NIESUFIKSALNYCH TECHNIK SŁOWOTWÓRCZYCH

*Pamięci
Pana Profesora Bogusława Krei
w piętnastą rocznicę śmierci*

Słowa kluczowe: alternacja morfonologiczna, derywacja alternacyjna, derywacja paradygmatyczna, derywacja prefiksalna, derywacja prefiksalna wymienna, derywacja ujemna, techniki słowotwórcze

Keywords: morphonological alternation, derivation by alternation, paradigmatic derivation, prefixation, derivation by exchange of prefixes, clipping, techniques of word-formation

1. Artykuł przypomina wysiłki badaczy słowotwórstwa synchronicznego, podjęte w momencie, kiedy stało się jasne, że system derywacyjny to układ struktur wykraczających jakościowo poza *prefiksację* i *sufiksację*. Rewizji teoretycznej należało poddać przede wszystkim drugą z tych technik, aby odłączyć ją od zjawisk wymagających odrębnego opisu.

Dociekania prowadzone w latach 70. i 80. XX w. skupiały się na *derywacji paradygmatycznej*, *ujemnej* i *wymiennej*. Uczestnikami dyskusji i polemik byli wszyscy ówcześni słowotwórcy, tzn. Renata Grzegorzczkova, Maria Honowska, Krystyna Kallas, Bogusław Kreja, Zofia Kurzowa, Roman Laskowski, Jadwiga Puzynina i Henryk Wróbel. Temat kontynuowali ich uczniowie, z czasem też – uczniowie uczniów. Mirosław Skarżyński w pracy *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego* poprzedził historię *derywacji paradygmatycznej* znamienym komentarzem:

Technika derywacyjna polegająca na użyciu morfemów fleksyjnych jako wykładników derywacji, a więc w sekundarnej z punktu widzenia systemu języka funkcji, jest dobrym przykładem dla pokazania dróg rozwojowych opisu słowotwórczego, ponadto z uwagi na to, co już dziś wiemy o jej roli w derywacji, zasługuje na odrębne przedstawienie (1999: 105).

W literaturze przedmiotu poprzedzającej ukonstytuowanie się *derywacji paradygmatycznej* jako techniki derywacyjnej panował chaos terminologiczny, który automatycznie odbijał się na sferze pojęciowej. Derywację prostą niemającą jednoznacznych cech prefiksacji ani sufiksacji nazywano: *derywacją fleksyjną, paradygmatyczną, ujemną, wsteczną, zerową* oraz *konwersją*¹. Pod tymi szyldami kryły się zjawiska niejednorodne, bo obejmujące rezultaty takich procesów derywacyjnych, jak: *śpiewać* → *śpiew*, *pracować* → *praca*, *dyrektor* → *dyro*, *specjalista* → *spec*, *matematyka* → *matma*, *znajomy* → *znajoma*, *lis* → *lisi*, *wokalny* → *wokal*. Potrzebę działań porządkujących mocno akcentował Bogusław Kreja:

[...] w zakresie podstawowych pojęć słowotwórczych mamy ciągle zbyt wiele rozbieżności i niedomówień, które m.in. utrudniają proces dydaktyczny i obniżają jego sprawność (1972: 59).

Selekcja terminów i pojęć trwała długo, umownie można mówić o latach 1964–1992, czyli od ukazania się artykułu R. Laskowskiego i H. Wróbla (1964) do opublikowania rozprawy Krystyny Waszakowej *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantami paradygmatycznymi* (1993).

Wersja Waszakowej, oparta na analizie ogromnego materiału i podbudowana gruntowną refleksją teoretyczną, wyznaczyła *derywacji paradygmatycznej* zakres nieporównanie większy niż ten naszkicowany we wstępnych propozycjach Laskowskiego i Wróbla oraz późniejszych – Kurzowej (1974) i Krei (1974).

Przełomowe znaczenie miała decyzja o niesłowotwórczym charakterze przyrostków czasownikowych *-ać, -eć, -ić, -nąć, -ować, -yć*, podtrzymująca stanowisko Z. Kurzowej (1974), Grzegorzczukowej i Puzyniny (1979, 1984), a także H. Wróbla (1984), a polemiczna wobec poglądów B. Krei (1976). Jej konsekwencją było włączenie czasowników z takimi morfemami (*bieleć, chudnąć, matkować, szerzyć*) oraz rzeczowników pozbawionych tych morfemów (*śpiew, wykop, bieg, dźwig*)² do derywatów paradygmatycznych.

1 Opis systemu derywacyjnego w podręczniku R. Grzegorzczukowej zawierał następujące terminy: *słowotwórstwo afiksalne (sufiksalne, prefiksalne, prefiksarno-sufiksalne)*; *słowotwórstwo paradygmatyczne (derywacja zerowa)*, z przykładami *dźwig, obstawa, psi, bezludzie*; *słowotwórstwo syntaktyczne (konwersja)*: *uczony, biegiem*; *derywacja wsteczna (ujemna)*: *szpila ← szpilka*; derywacja, w której funkcję wykładnika derywacji mogą pełnić oboczności fonetyczne, np. w spieszzeniach typu *Zofia → Zośa → Zocha*, a także w czasownikach typu: *wyrwać → wyrwać (sic!)* (Grzegorzczukowa 1972: 38–39). Wymieniono również słowotwórstwo z elementem międzytematycznym, tzw. interfiksem (*gazomierz*), które nas tu nie interesuje, gdyż nie należy do derywacji prostej.

2 M. Honowska widziała w takich strukturach „brak korpusu afiksального” (1967: 40).

Kolejne przekonujące propozycje naukowe wiązały się z uznaniem za paradygmatyczne „zablokowanych” fleksyjnie żeńskich stanowisk i tytułów w rodzaju *dyrektor, minister, rektor, profesor*, wykazaniem fleksyjnego charakteru przesunięć kategoryalnych typu *chory, prosta* (przym.) → *chory, prosta* (rzecz.) oraz przyjęciem postaci *pisklęć-, kocięć-, kurczęć-* (i podobnych) dla rzeczowników *pisklę, kocię, kurczę* i zakwalifikowaniem ich także do struktur paradygmatycznych.

O ile jednak oddzielenie *derywacji paradygmatycznej* od *sufiksacji* można było uznać za akceptowalne, o tyle wytyczenie granicy między *derywacją paradygmatyczną* a *ujemną* budziło spore wątpliwości, związane głównie z określeniem funkcji *joty* w relacjach *chirurgia* → *chirurg*, *geografia* → *geograf*, *pediatria* → *pediatra*. H. Jadacka w polemice z K. Waszakową opowiedziała się za słowotwórczym statusem³ tego elementu, skoro nie był on kwestionowany w takich opozycjach jak *generalny* : *generalia*, *marginalny* : *marginalia*, *uniwersalny* : *uniwersalia* (Jadacka 2001: 30). Ucięcie składnika niefleksyjnego nie było (i nadal nie jest) dla tej autorki elementem towarzyszącym zmianie paradygmatu, lecz stanowiącym istotę procesu derywacyjnego – *derywację ujemną*. Po przedstawieniu argumentów przemawiających za traktowaniem tej techniki paralelnie do sufiksacji (dodanie – odjęcie elementu niefleksyjnego) Jadacka, nie bez wpływu Krei (Kreja 1970, 1983), a wbrew stanowisku Kurzowej (1974), proponuje:

[...] uważać opracowaną przez K. Waszakową hierarchizację zjawisk słowotwórczych, prowadzących do wyodrębnienia technik derywacyjnych (tzn. dodanie afiksu, zmiana paradygmatu oraz ucięcie elementu niefleksyjnego), za równoprawną metodologicznie takiej hierarchizacji, w której ucięcie zajmuje drugie, a zmiana paradygmatu – trzecie miejsce (Jadacka 2001: 29).

2. W takim właśnie kierunku poszły dalsze badania nad *derywacją ujemną*. Ich wyniki prezentuje Iwona Kaproń-Charzyńska w pracy *Derywacja ujemna we współczesnym języku polskim. Rzeczowniki i przymiotniki* (2005), z powodzeniem kontynuującej monografię poświęcone konkretnym technikom słowotwórczym⁴. Po analizie 4800 rzeczowników i 1400 przymiotników autorka sporządziła charakterystykę ilościową i jakościową wygłosowych, nagłosowych oraz śródgłosowych ucięć tematycznych, z podziałem na regularne i nieregularne, z wyodrębnieniem przeszło stu (!) cząstek niefleksyjnych podlegających redukcji, zakończoną uogólnieniami na temat całego systemu słowotwórczego. Poinformowała również o przebiegu oraz funkcji nazwotwórczej ucinania niefleksyjnych części podstaw derywacyjnych, a także o tym, jak niekonsekwentne

3 Takie stanowisko konsekwentnie prezentował B. Kreja (1974), który oponował przeciwko określeniu „ucięcie niefleksyjne”, widząc w derywatach *pediatra, foniatra* ewidentną desufiksację.

4 Tzn. w pracach: Grzegorzcykowska, Puzynina 1979 oraz Waszakowa 1993.

kryteria stosowano dotąd przy wyodrębnianiu kategorii wyrazów uważanych za derywaty ujemne⁵.

Zróznicowane wewnętrznie ucięcia, np. *tatar-ski* /befszyk/ → *tatar*<>, /kuracja/ *odwyk-owa* → *odwyk*<>, oraz trudne do interpretacji części niefleksyjne, np. *hero-ina* → *hera*<>-(a), uznała Kaproń-Charzyńska za rodzaj dezafiksacji, czyli składnik systemu *derywacyjnego*, nie – *morfonologicznego*. Zdefiniowała je następująco:

Derywat ujemny to taki wyraz, który różni się od wyrazu motywującego tym, że brakuje mu pewnej niefleksyjnej części wyrazu motywującego. Brak w derywacie niefleksyjnej części wyrazu motywującego jest w derywacji ujemnej dystynkcją podstawową (2005: 27).

Autorka zmieniła także hierarchizację głównych pojęć składowych i pogranicznych, którym poświęciła rozprawę (2005: 25, 26).

Słotwórczy charakter ucięć potwierdziły też gruntowne badania tego zjawiska przeprowadzone przez Iwonę Burckacką (2006, 2007).

3. Termin *derywacja alternacyjna* wszedł do obiegu naukowego jako swoista kontynuacja terminu *alternacja morfonologiczna*, rozumiana jako ‘wymiana, oboczność’, poddana ograniczeniu zakresowemu, które wymusza określający tę nazwę przymiotnik, tzn. ‘uwarunkowana fonologicznie, występująca w morfemach’⁶. Z biegiem czasu jednak zaczęły one podlegać istotnemu przewartościowaniu – wzrastała ich ranga jako narzędzia opisu, a zanikała więc z pierwotnym znaczeniem oraz z morfonologicznymi ograniczeniami reguł ich użycia. Zmodyfikowanym terminom: *derywacja alternacyjna*, *formant alternacyjny*, *alternacje ilościowe w funkcji formantu* (Grzegorzczkova, Puzynina 1979: 19) towarzyszyły terminy pokrewne: *formant ujemny*, *wsteczny*, *paradygmatyczno-alternacyjny* oraz osobliwe definicje, które charakteryzowały opisywane jednostki jako „niezależne od otoczenia fonetycznego ucięcia”.

Zasadnicze wątpliwości wobec takiego ujmowania wymian ilościowych zostały zgłoszone już w *Systemie słotwórczym polszczyzny (1945–2000)*:

Tłumaczenie [...], że bardzo trudne do zaszeregowania części wyrazów, takie np. jak <edes> (*mercedes*), <etamin> (*amfetamina*), <jalista> (*specjalista*) <ektor> (*dyrektor*), <e.atyka> (*matematyka*) lub – co gorsza – <ski> <nopol> <pirytusowy> (*Polski Monopol Spirytusowy*) alternują z jakimś „zerem”⁷ (morfonologicznym? słotwórc-

5 O znaczeniu rozprawy I. Kaproń-Charzyńskiej dla opisu całego polskiego systemu słotwórczego por. Jadacka 2007.

6 Tak ją rozumiem między innymi R. Grzegorzczkova (1972: 37), R. Laskowski jako autor hasła *Alternacje morfonologiczne* w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim* (1978: 16–17) oraz M. Skarżyński w *Słowniku przypomnień gramatycznych*: „wymiana fonemów zachodząca w obrębie jednego morfemu i wywołana kontekstem morfonologicznym” (2000: 18).

7 Nic materialnego nie wchodzi w rachubę.

czym? fonologicznym? leksykalnym?) w wyrazach *merc<>*, *amf<>a*, *spec<>*, *dyr<>*, *mat<>m<>a*, *Pol<>mo<>s<>* robi wrażenie czystej sofistyki (Jadacka 2001: 31, 32).

Analiza tak zwanych *alternacji ilościowych* (ucięć) dokonana przez Kaproń-Charzyńską doprowadziła do wykazania, że zjawiska słotwórcze obejmowane mianem *derywacji alternacyjnej ilościowej* należy kwalifikować jako *derywaty ujemne* o różnym, zawsze jednak niefleksyjnym, charakterze elementów językowych podstawy słotwórczej, redukowanych w procesie derywacyjnym. Tak więc *derywacja alternacyjna ilościowa* jako składnik teorii opisów synchronicznych została wchłonięta przez *derywację ujemną*.

Traktowanie formacji typu *rąsia*, *nunia*, *usio*, *Jasio*, *Zosia*, *Agnisia* jako rezultatów *derywacji alternacyjnej jakościowej* było obowiązującą wykładnią aż do ukazania się *Zarysu gramatyki polskiej (ze słotwórstwem)* Alicji Nagórko (1998), w której autorka wskazuje na alternatywną interpretację tego typu derywatów – niewiązanie ich z obocznościami fonologicznymi morfemów, lecz z dodaniem lub wymianą sufiksów:

Na derywację tego typu można też spojrzeć w duchu morfologii naturalnej, która za miarę naturalności uznaje odpowiedniość formy i treści – wówczas potraktujemy alternanty *-ch* oraz *-ś/-ż* jako sufiksy. Podlegają one mocji, tzn. współwystępować mogą z końcówkami wszystkich rodzajów gramatycznych: *-ch-Ø*, *-a*, *-o*; *-ś-Ø*, *-sia*, *-sio* (*-ż-Ø*, *-zia*, *-zio*). Za taką interpretacją przemawia obecność podobnych części także w derywatach o innym typie zakończenia, por. *radość* → *radocha*, *ciastko* → *ciacho*, *Bóg* → *Bozia*. Ponadto seryjnie występują w zdrobniałych formach imion: *Agnisia*, *Kasia*, *Zosia*...; *Agniecha*, *Gocha*, *Kacha*, *Zocha*...; *Staś*, *Grześ*...; *Stach*, *Wiech* itp. Przy uznaniu alternantów spółgłoskowych *-ch* i *-ś(-ż)* za sufiksy można w nich widzieć krótsze warianty przyrostków *-och* (*śpioch*, *pieszczoch*) bądź *-uch* (*czarnuch*, *uparciuch*), *-iś* (*dowcipniś*, *piękniś*) bądź *-uś* (*synuś*, *mężuś*) (Nagórko 1998: 184).

Poglądy Alicji Nagórko na *alternacje jakościowe* wyraźnie ewoluują w kierunku osłabienia ich rangi systemowej:

Teoretycznie można zatem i w formach typu *brzuś* dostrzec derywację sufiksálną, poddaną jednak regule haplogologii (unikania sylab podwójonych): *brzuch* > **brzuchus* > *brzuś*, *wnuk* > *wnuczuś* > *wnuś* (Nagórko 2010: 207).

Zagadnienie *alternacji ilościowych* ujmuje Nagórko zupełnie jednoznacznie:

Zakres słotwórstwa morfonologicznego kurczy się w ten sposób do tzw. ucięć, interpretowanych jako alternacje ilościowe, przy czym z czystym formantem alternacyjnym mamy do czynienia w przekształceniach nie zmieniających charakteru gramatycznego podstawy (1998: 185).

Stanowisko A. Nagórko, dotyczące traktowania składników imion własnych (uznawanych za alternacje jakościowe w klasycznych kompendiach) jako sufiksów

deminutywnych bądź hipokorystycznych, w pełni podziela Krystyna Kallas (2010). Za odwrotem od tzw. *derywacji alternacyjnej*, bardziej stanowczo niż przed laty, opowiada się też H. Jadacka (2012: 137).

4. Pojęcie i termin *derywacja wymienna* zostały wprowadzone do opisu słowotwórczego przez Bogusława Kreję (1963), ale autor odniósł je tylko do sufiksacji. Wśród ważnych opozycji derywacyjnych ilustrujących wymianę przyrostków badacz podał trzy typy struktur:

- a) rzeczowniki rodzaju męskiego na *-eń*: *kamień*, *rzemień*, *grzebień*, *promień* itp. → formacje na *-yk*: *kamyk*, *rzemyk*, *grzebyk*, *promyk* (bez zachowania formantu wyrazu podstawowego);
- b) rzeczowniki rodzaju nijakiego z sufiksem (sic!) *-ę* (i rozszerzeniami *-ęć*, *-ęt*, *-ąć*), np. *źrebię*, *chłopię*, *kurzę* → formacje z przyrostkiem *-ak*: *żrebak*, *chłopak*, *kurczak*⁸;
- c) męskie rzeczowniki osobowe motywujące formacje żeńskie osobowe: *mieszkaniec* → *mieszkanka*, *sportowiec* → *sportówka*, *Ukrainiec* → *Ukrainka*, *robotnik* → *robotnica*, *cwaniak* → *cwaniara*, przy czym w procesie derywacyjnym wymiana obejmowałaby tu tylko drugą część ich sufiksalnych wykładników.

Ponadto do najmniej licznych typów wymian zaliczył autor opozycję przymiotnikową *naukowy* → *naukowy*, utworzoną, jego zdaniem, przez analogię do terminologicznych przeciwstawień typu *siarkowy* → *siarkowy*, *azotowy* → *azotowy*.

Dzisiejsza interpretacja prawie wszystkich analizowanych przez B. Kreję przykładów nakazywałaby umieszczenie ich albo poza słowotwórstwem synchronicznym, albo poza derywacją wymienną. Powody są następujące:

- 1) Zarówno wymiana sufiksów w *kamień* → *kamyk*, jak i w *źrebię* → *żrebak* jest przekonująco umotywowana etymologicznie, ale nie da się przenieść na grunt opisowy, gdyż zanikły historyczne podstawy słowotwórcze opisywanych struktur.
- 2) Element *-ę* (z rozszerzeniami) utracił w opracowaniach status sufiksu.
- 3) Opis derywatów żeńskich osobowych motywowanych przez męskie osobowe nie da się utrzymać – ze względów semantycznych – w tradycyjnej postaci. O szczegółach pisze H. Jadacka w artykule *Nieporozumienia wokół nazw żeńskich* (2009). Wykazano tam, że osobowy rzeczownik rodzaju męskiego należy opisywać dwojako. Wykonawca to: 1) ‘osoba, która coś wykonuje / ma wykonać’ (por. *Wykonawców projektu uhonorowano nagrodą państwową*) i 2) ‘mężczyzna, który coś wykonuje / ma wykonać’ (por. *Dwóch wykonawców i pięć wykonawczyń nagrodzonych projektów nawiązało współpracę z uczelniami w USA*). Tylko w znaczeniu pierwszym rzeczownik może być podstawą formalną i semantyczną słowotwórczą derywatu żeńskiego.
- 4) Żartobliwy derywat *naukowy* nawiązuje raczej do ogólnopolskich opozycji typu *biały* → *białawy*, *pusty* → *pustawy* niż do terminologii chemicznej.

8 Dla naszych celów lepsza byłaby dziś opozycja *kurczę* – *kurczak*.

Niezależnie od tych obiekcji, będących naturalnym skutkiem intensywnego rozwoju badań synchronicznych, intuicja tego właśnie uczonego wskazała trafny i płodny naukowo kierunek poszukiwań. Okazało się bowiem, że wymiana afiksów jest zjawiskiem zachodzącym względnie często i regularnie, ale na poziomie prefiksów, między pewnymi derywatami werbalnymi⁹.

Poznawaniu derywacji wymiennej sprzyjały badania formacji antonimicznych, prezentowane między innymi we fragmentach *Semantyki leksykalnej* Jurija Apresjana. Ustalenia dokonane w tej publikacji w pewnym punkcie łączyły się z wynikami badań Witolda Śmiecha, najpełniej wyrażonych w pracy *Derywacja prefiksalna czasowników polskich* (1986)¹⁰. Wszystko to stopniowo przekształciło izolowane intuicje autorskie w zasługujące na uwagę hipotezy badawcze.

Jednak warunki do wszechstronnego spojrzenia na *derywację prefiksálną wymienną* stworzył dopiero opis gniazdowy. Szczególnie przydatne okazało się przesłedzenie związków między pewnymi grupami prefiksalnych czasowników dokonanych. Ważnym impulsem do objęcia ich odrębną analizą naukową stała się informacja M. Skarżyńskiego, że:

Czasowników dewerbalnych, które można uznać za derywaty prefiksálno-wymienne, wyodrębniono ponad 300, jednak, jak się wydaje, zakres zjawisk dających się interpretować w ten sposób jest znacznie szerszy (SGS-III: XI–XIII).

Wskazany tropem poszli Joanna Stankiewicz (2006)¹¹ i Michał Wiśnicki (2010), przy czym drugi z tych autorów sporządził gruntowną charakterystykę badanego zjawiska w rozprawie doktorskiej *Derywacja prefiksálna wymienna w czasownikach polskich (na materiale gniazdowym)*.

Analiza słowotwórcza i semantyczna 1290 przykładów wypełniła kolejną dotkliwą lukę w opisie polskiego systemu słowotwórczego¹². Nowo rozpoznana technika derywacyjna została scharakteryzowana następująco:

9 Opracowanie Witolda Śmiecha (1986) dostarczyło w tej dziedzinie wielu przekonujących dowodów.

10 Mimo historycznego charakteru przeprowadzonych w monografii analiz można je było wziąć pod uwagę w opisach synchronicznych dzięki: a) objęciu badaniem wszystkich polskich prefiksów czasownikowych, b) ich hierarchizacji według kryterium produktywności, c) analizie znaczenia podstaw i derywatów, d) uznaniu wymian prefiksów czasownikowych za samodzielną technikę derywacyjną oraz wskazaniu trzech jej podtypów semantycznych: przeciwstawności, zbliżenia do rezultatu akcji oznaczanej przez wyraz podstawowy, jak również modyfikacji działania nazwanego przez podstawę.

11 Autorka przedstawiła wstępne rozpoznanie zjawiska w obrębie derywatów od bazy werbalnej.

12 Częściowe wyniki badań przedstawił autor w artykułach *O derywacji prefiksálno-wymiennej w słowotwórczych gniazdach rzeczowników i przymiotników* (2006) i *Derywacja prefiksálna wymienna czasowników polskich (w świetle danych gniazdowych)* (2009).

Derywacja prefiksalna wymienna polega na usuwaniu prefiksu podstawowego z czasownika dokonanego (podzielonego słowotwórczo) i zastępowaniu go innym przedrostkiem w pochodnym czasowniku dokonanym (Wiśnicki 2010: 44).

Definicję tę uzupełnia Wiśnicki następującym komentarzem:

Przedrostek podstawy, który formalnie „znika” w derywacie, nadal funkcjonuje jakby „podskórnie”, w głębszej strukturze znaczeniowej powstałego czasownika. Ujawnia się to każdorazowo w parafrazie danego czasownika prefiksального wymiennego. Np. leksem *odwiązać* może nieść różne informacje w zależności od podstawy formalnej. Z jednej strony bowiem *odwiązać* to tyle, co ‘uwolnić coś, co było **przywiązane**’, np. *odwiązać zwierzę, łódkę*, z drugiej zaś – *odwiązać* może oznaczać ‘rozplątać coś **zawiązanego**’ – np. *odwiązać szalik, wstążkę* itp. (ibid.: 44)¹³.

Łącuch inspiracji związanych z derywacją prefiksálną wymienną nie kończy się na M. Wiśnickim. Jego rozprawa zachęciła bowiem Wandę Fijałkowską do ujęcia tej techniki derywacyjnej w perspektywie kontrastywnej polsko-francuskiej (2016 a, b).

5. Jak widzimy, w ciągu ostatniego półwiecza w opisie niesufiksálnych technik dokonano wielu zmian rzutujących w istotny sposób na obraz całego systemu słowotwórczego, który jawi się jako bogatszy formalnie niż przed laty, powstały z bardziej równomiernym udziałem autonomicznych procesów o charakterze zdecydowanie morfologicznym, niż to wcześniej przedstawiano.

W dochodzeniu do dzisiejszych ustaleń nieprzeciętny, niemal czterdziestoletni udział – inspirujący (*derywacja wymienna*), sprawczy i współsprawczy (*derywacja paradygmatyczna, ujemna i alternacyjna*) przypadł Profesorowi Bogusławowi Krei. Jego przedwczesne odejście ogromnie zubożyło wymianę myśli na interesujące nas tu tematy, pewnie też utrudniło obieg naukowy ustaleń, których autorzy nie mogli się już powołać na autorytet naukowy Profesora.

Literatura

- BURKACKA I., 2006, *Ciągi sufiksálne w derywatach odrzeczownikowych*, „Poradnik Językowy” nr 10, s. 19–30.
 BURKACKA I., 2007, *Ucięcia w procesie sufiksacji*, „LingVaria” nr 2 (4), s. 55–66.
 FIJAŁKOWSKA W., 2016a, *La dérivation par échange de préfixes en tant que problème de recherche en linguistique contrastive*, „Kwartalnik Neofilologiczny” LXIII, s. 500–506.

13 Podkreślimy z całą mocą brak jakichkolwiek wyznaczników morfonologicznej podatności wskazanych wykładników słowotwórczych na regularną, przewidywalną wymianę prefiksów. Ucięcie zachodzi bowiem tylko w określonej sytuacji semantycznej, tzn. kiedy podstawa i derywat są czasownikami dokonanymi, a prefiksy perfektywizujące nadają czasownikom motywowanemu znaczenie usunięcia bądź ograniczenia rezultatu czynności wskazanej w podstawie słowotwórczej (u-brąć → prze-<>brąć).

- FIJAŁKOWSKA W., 2016b, *Czy derywaty prefiksalne wymienne wyrażają intensywność?*, „LingVaria” nr 2 (22), s. 71–82.
- GRZEGORCZYKOWA R., 1972, *Zarys słowotwórstwa polskiego*, cz. I: *Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa.
- GRZEGORCZYKOWA R., PUZYNNINA J., 1979, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*, Warszawa.
- GRZEGORCZYKOWA R., PUZYNNINA J., 1984, *Problemy ogólne słowotwórstwa*, [w:] R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa, s. 307–332.
- HONOWSKA M., 1967, *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*, Wrocław.
- JADACKA H., 2001, *System słowotwórczy polszczyzny (1945–2000)*, Warszawa.
- JADACKA H., 2007, *O hierarchizacji w słowotwórstwie i jej skutkach dla opisu systemu derywacyjnego (na marginesie książki Iwony Kaproń-Charzyńskiej Derywacja ujemna w języku polskim. Rzeczowniki i przymiotniki)*, „LingVaria” nr 1 (3), s. 9–20.
- JADACKA H., 2009, *Nieporozumienia wokół nazw żeńskich*, [w:] M. Skarżyński, M. Szpiczkowska (red.), *W kręgu języka. Materiały konferencji „Słowotwórstwo – słownictwo – polszczyzna kresowa” poświęconej pamięci Profesor Zofii Kurzowej. Kraków 16–17 maja 2008 r.*, „Biblioteka LingVariów”, t. 2, Kraków, s. 277–284.
- JADACKA H., 2012, *Status słowotwórczy tzw. alternacji ilościowych*, [w:] H. Burkhardt, R. Hammel, M. Łaziński (red.), *Sprache im Kulturkontext. Festschrift für Alicja Nagórko*, Frankfurt am Main, s. 135–143.
- KALLAS K., 2010, *Słowotwórstwo polskich hipokorystyków imiennych*, [w:] I. Burkacka, R. Pawelec, D. Zdunkiewicz-Jedynak (red.), *Słowa – kładki, na których spotykają się ludzie różnych światów*, Warszawa, s. 159–176.
- KAPROŃ-CHARZYŃSKA I., 2005, *Derywacja ujemna w języku polskim. Rzeczowniki i przymiotniki*, Toruń.
- KREJA B., 1963, *Pojęcie derywacji wymiennej*, [w:] „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 2: „Językoznawstwo”, Warszawa, s. 133–140.
- KREJA B., 1970, *O tzw. derywacji wstecznej odrzeczownikowej we współczesnym języku polskim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” IX, s. 61–94.
- KREJA B., 1972, *Z zagadnień analizy słowotwórczej*, [w:] J. Puzynina (red.), *Problemy współczesnego słowotwórstwa a dydaktyka uniwersytecka*, Warszawa, s. 59–78.
- KREJA B., 1974, *Słowotwórcza rola fleksji we współczesnym języku polskim*, „Studia Śląskie”, Seria Nowa, t. 26, s. 193–205.
- KREJA B., 1975, *Kategorie fleksyjne w funkcji formantu słowotwórczego we współczesnym języku polskim*, „Zeszyty Naukowe UG” „Prace Językoznawcze” nr 3, s. 49–55.
- KREJA B., 1976, *O pewnych typach derywacji słowotwórczej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” XXXIV, s. 41–53.
- KREJA B., 1983, *Zagadnienie modeli słowotwórczych*, [w:] „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 6, Warszawa, s. 203–212.
- KURZOWA Z., 1974, *Derywacja fleksyjna w języku polskim oraz próba wyjaśnienia jej genezy*, „Zeszyty Naukowe UJ” „Prace Językoznawcze” nr 42, s. 94–103.
- LASKOWSKI R., 1978, *Alternacje morfonologiczne*, [w:] S. Urbańczyk (red.), *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, s. 16–17.
- LASKOWSKI R., WRÓBEL H., 1964, *Użycie paradygmatu w funkcji formantu słowotwórczego we współczesnej polszczyźnie*, „Język Polski” XLIV, s. 214–220.

- NAGÓRKO A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- NAGÓRKO A., 2010, *Podręczna gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- PUZYNINA J., 1978a, *Próba klasyfikacji formantów słowotwórczych języka polskiego*, „Język Polski” LXVIII, s. 98–107.
- PUZYNINA J., 1978b, *Typy formantów słowotwórczych w językach słowiańskich*, [w:] „Z polskich studiów slawistycznych”, seria 5, Warszawa, s. 179–188.
- SGS-III: M. Skarżyński *Wstęp do*: idem et al., *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, t. III: *Gniazda odczasownikowe*, Kraków 2004, s. VII–XIV.
- SKARŻYŃSKI M., 1999, *Powstanie i rozwój polskiego słowotwórstwa opisowego*, Kraków.
- SKARŻYŃSKI M., 2000, *Słownik przypomnień gramatycznych*, Kraków.
- SKARŻYŃSKI M., 2003, *Słowotwórcze gniazda odczasownikowe (charakterystyka wstępna)*, [w:] idem (red.), *Słowotwórstwo gniazdowe. Historia. Metoda. Zastosowania*, Kraków.
- STANKIEWICZ J., 2006, *Wymiana prefiksów w derywacji odczasownikowej (na materiale gniazdowym)*, „Poradnik Językowy” nr 10, s. 119–126.
- ŚMIECH W., 1986, *Derywacja prefiksalna czasowników polskich*, Wrocław.
- WASZAKOWA K., 1991, *Derywacja sufiksalna, paradygmatyczna czy ujemna*, „Polonica” XVI, s. 101–110.
- WASZAKOWA K., 1993, *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki z formantem paradygmatycznym*, Warszawa.
- WIŚNICKI M., 2006, *O derywacji prefiksально-wymiennej w słowotwórczych gniazdach rzeczowników i przymiotników*, „Poradnik Językowy” nr 10, s. 126–133.
- WIŚNICKI M., 2009, *Derywacja prefiksalna wymienna w czasownikach polskich (w świetle danych gniazdowych)*, „LingVaria” nr 1 (7), s. 139–150.
- WIŚNICKI M., 2010, *Derywacja prefiksalna wymienna w czasownikach polskich (na materiale gniazdowym)*, Uniwersytet Warszawski, rozprawa doktorska.
- WRÓBEL H., 1984, *Słowotwórstwo czasowników*, [w:] R. Grzegorzczkowska, R. Laskowski, H. Wróbel (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa, s. 467–507.

The evolution of suffixless techniques of word-formation

Summary

The goal of the paper is to remind the reader about paradigmatic derivation, clipping and derivation by exchange of prefixes, three recently recognized and defined techniques of word-formation. The author points out that, thanks to more than a dozen detailed studies and three important monographs, the description of the Polish system of word-formation gained in simplicity and distinctness, thus also benefitting academic didactics. Introducing the distinction between paradigmatic derivation and clipping proved particularly advantageous. The fate of derivation by exchange of affixes, which we are now forced to reduce to derivation by exchange of prefixes, proved to be both interesting and surprising. The paper emphasizes the input of Professor Bogusław Kreja as a contributor or inspirer of every one of the research areas mentioned above. We can only regret that he never voiced his opinion about the so-called derivation by alternation, a problem which still requires a deeper analysis.